

ERDÉSZ ÁDÁM

A kolozsvári felekezeti magyar egyetem 1920–1921

Az erdélyi magyarság 1918 utáni történetét feldolgozó munkákban – kiváltképp az iskoláztatásról szóló összegzésekben – rendszerint találunk néhány mondatot egy rövid életű felsőoktatási intézményről, az úgynevezett „felekezeti magyar egyetemről”. A szűkszavú bekezdések arról tudósítanak, hogy a kolozsvári *Ferenc József Tudományegyetem* román kézre kerülése után az egyetem Erdélyben maradt tanárai az 1920/21-es tanévben egyházi keretekben felállítottak egy magyar tanárképzőt. Ám ha a többnyire egyetemnek nevezett intézményről szóló, s nagyjából Barabás Endre két háború között megjelent írásaira hivatkozó részleteket egymás mellé tesszük, nem teljesebb és árnyaltabb, hanem éppen homályosabb összképet kapunk erről a kevésbé ismert egyetemalapítási kísérletről.¹ *A kolozsvári magyar egyetem 1945-ben* című forráskiadvány bevezetőjében a következőket olvashatjuk: „Az egyetemi épületekből [1919-ben] eltávolított magyar professzorok egy csoportja közel kétszáz hallgatóval még egy éven át a kolozsvári református tanárképzőben próbálkozott a magyar nyelvű felsőoktatás megtartásával, de a hatósági tilalom ennek a kísérletnek is véget vetett.”² A romániai magyarság 1919 és 1989 közötti történetét összefoglaló *Hetven év* című monográfiában konkrét információkat találunk: „Az erdélyi magyar egyházak püspökei az anyanyelvi középiskolai-tanárképzés megoldására felekezeti bölcsészettudományi kar létrehozását határozták el. Az 1920. október 20-án megnyílt »felekezeti magyar egyetemnek« nevezett intézményt azonban a tanév végén a román kormány bezáratta.”³ Az egyetem felépítését illetően kissé mást mond visszaemlékezéseiben Ravasz László református püspök: „...két féleven át, 1920–21-ben egy háromfakultásos magyar egyetem is működött a teológián, az én rektorságom alatt”.⁴ Ugyancsak máshová tette a hangsúlyt a Ferenc József Tudományegyetem hivatalos tájékoztatójának szerzője, aki az 1920–1921-es kolozsvári epizódot az egyetem történetének szerves részeként említette meg a diákok számára készült rövid egyetemtörténeti összefoglalójában.⁵

1 *Barabás Endre*: A magyar iskolaügy helyzete Romániában 1918–1940/41. Kecskemét, 1944.

2 A kolozsvári magyar egyetem 1945-ben. Szerk. Barabás Béla, Joó Rudolf. Bp. 1990. 21.

3 *Hetven év*. A romániai magyarság története 1919–1989. Szerk. Diószegi László, R. Süle Andrea. Bp. 1990. 32.

4 *Ravasz László*: Emlékezéseim. Bp. 1992. 137.

5 A Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József-tudományegyetem tájékoztatója az egyetem történetéről, hatóságairól, hivatalairól, intézeteiről, a végezhető tanulmányokról, továbbá a felvétel és beiratkozás módzatairól, a tan- és mellékdíjakról, a tandíjkezdvezmény feltételeiről, a középiskolai tanárképző intézetről és végül a diákjóléti intézményekről. Kolozsvár, 1942. 6.

Az egyetem szervezeti kereteit és felépítését illető látszólagos ellentmondások dacára többé-kevésbé mindegyik idézett mű pontos, ám mindegyik interpretáció szerzője csak egy-egy mozzanatot emelt ki a felekezeti egyetem kurta, de annál zaklatottabb történetéből. A kisebbségi sorba jutott romániai magyarság első, részleteiben feltáratlan egyetemalapítási kísérletének teljes folyamata rekonstruálható: az erdélyi sajtó, elsősorban a kolozsvári *Ellenzék* gyakran adott hírt az egyetem szervezéséről és működéséről. Éber figyelemmel kísérte a „magyar mozgolódást” a román sajtó is, s a román lapok egyetemmel kapcsolatos cikkeit a helyi magyar újságok rendszeresen szemlézték, gyakran teljes terjedelmükben közölték. Bizonyos kérdésekre a *Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium*, valamint a kolozsvári egyetem Budapestre menekült részének irataiból kapunk választ. S van olyan forrás, Márki Sándor kiadás alatt álló terjedelmes naplója, amely révén lépésről lépésre követhetjük a felekezeti magyar egyetem történetét.⁶ Márki naplójában természetesen a magyar fél szemszögéből rögzítette az eseményeket.

A felsőoktatás történetének minden mozzanata fontos, részletesen feltárandó területe a romániai magyarság művelődéstörténetének. A felekezeti egyetem sorsa azonban nem csupán önmagában érdekes, e rövid egy esztendő eseményeinek rekonstruálása révén további nagyon fontos kérdések megválaszolásához kapunk lényeges új információkat s talán új közelítési szempontokat is. Nevezetesen: a kulturális elit hogyan reagált az impériumváltás feldolgozhatatlannak látszó traumájára? A politikai passzivitás éveinek nevezett időszakban mely régi vagy új szervezetek – csoportok – vették át a magyarság társadalmi és kulturális érdekeinek képviselőit? Milyen próbálkozásokra és mennyi időre volt szükség, amíg a kulturális elit megtalálta az új szituációnak megfelelő, ugyanakkor eredményes szervezeti és gondolkodásbeli formákat? Az Erdély szellemi életét, a tudományos intézményrendszer működését meghatározó módon befolyásoló magyar egyetem professzorai meddig és milyen szerepet vállaltak a kisebbségi helyzetben? Hasonlóan fontos kérdés, hogy a román politika alakítói, a frissen létrehozott kulturális és oktatási intézményekben vezető szerephez jutott értelmiség milyen stratégiákkal és milyen taktikákkal próbálkozott a számukra is új körülmények közepe. S nem utolsósorban vizsgálandó az is, hogy az impériumváltás utáni években az egyetemi hallgatók sokaságának szemléletét alakító és politikaformáló szerepet is betöltő kulturális elit egy-egy meghatározó csoportja milyen tapasztalatokat, negatív, illetve pozitív élményeket szerzett a

6 Márki Sándor húszéves korában, 1873-ban kezdett naplót írni, a haláláig vezetett, közel 200 ívre rúgó naplófolyamnak van egy négy kötetből álló, *Metamorphosis Transsylvaniae* címet viselő része – 1848 kéziratos oldal –, amelyet eleve egy, az impériumváltás történetét feldolgozó kötet forrásanyagának szánt a kitűnő történész. Az 1918. okt. 31-től 1921 végéig sorjázó, dokumentumokkal kiegészített terjedelmes bejegyzésekben Márki magától értetődően nagy figyelmet szentelt az egyetem sorsának és a magyar felsőoktatásnak. Így a napló hiteles és gazdag krónikáját adja az 1872-ben alapított magyar egyetem felszámolásának és románná válásának, a felekezeti egyetem teljes történetének, valamint sok további, felsőoktatással kapcsolatos kérdésnek. – Márki Sándor naplója magántulajdonban van, az anyag teljes másolatát a Békés Megyei Levéltár őrzi. (Márki az 1920-as egyetem-szervezés történetének rövid összefoglalását megjelentette a kolozsvári egyetem alapításának 50. évfordulójára kiadott könyvében. *Márki Sándor: A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem története 1872–1922.* Szeged, 1922.)

másik félről – annak céljairól és módszereiről. A felekezetközi egyetem története az 1872-ben alapított kolozsvári magyar egyetem román átvételével kezdődött. A nagyzebeni *Kormányzótanács* 1919 májusában rövid határidejű ultimátumot intézett az egyetem tanáraihoz, amelyben a Ferdinánd király és a Kormányzótanács iránti hűségeskü 48 órán belüli letételét követelte. Az eskütételre hajlandó professorok két évet kaptak a román nyelv elsajátítására, s ha két esztendő múlva olyan szintre jutottak volna, hogy románul tartsák előadásait, az ígéret szerint megmaradtak volna jogaikban. Az eskü elutasítása minden jog azonnali elvesztésével járt. A hűségeskü végső határidejét május 12-ében szabta meg az ultimátum. Az egyetem karai sebtében megtartott üléseiken egyöntetűen úgy döntöttek, hogy a hűségeskü letételét megtagadják; az elutasító nyilatkozatokban többek között arra hivatkoztak, a békeszerződés megkötése előtt a hűségeskü követelése jogosulatlan. Az eskü várható megtagadására válaszul május 12-én a Kormányzótanács három gyalogsági szakasz kíséretében megjelenő képviselői jelképes erőszakot alkalmazva az egyetemet lefoglalták.⁷ A lefoglalás időpontjában a questura adatai szerint 2570 hallgatója volt az egyetemnek, május 15-én ért volna véget a második szemeszter.⁸ A szigorlatokra, kollokviumokra és az indexek aláírására váró diákok a legnagyobb bizonytalanságban maradtak mind a szemeszter befejezését, mind pedig távolabbi jövőjüket illetően. A későbbiekben az indexek aláírását engedélyezték, de az aláírásokat a gyorsan kinevezett román dékánhelyettes hitelesítette, s emiatt ezzel a lehetőséggel kevesen éltek. Az erdélyi magyar egyetem történetének első szakaszát 1919. szeptember 23-án a Kormányzótanács közoktatásügyi reszortfőnöke zárta le, mikor is a 126. számú *Hivatalos Lapban* megjelent törvény értelmében a kolozsvári egyetemet románá nyilvánította. 1919 őszén meg is indult a román nyelvű oktatás, s már az első tanévben több mint 2000 hallgató iratkozott be a később I. Ferdinánd nevet felvevő egyetemre. Viszont a népes univerzitásnak alig volt magyar diákja, annak ellenére, hogy az első tanévben elvileg még magyarul is lehetett vizsgázni.⁹ A román kormány különleges feladatot szánt a megszerzett egyetemnek: „...kétségtelen, hogy a kolozsvári egyetemet az első perctől kezdve nemcsak jól felszerelt sablonos tudományos, hanem igen hatalmas nemzeti tényezőnek is szánták, s megszervezésével valami különösen nagyszerűt akartak teremteni. Erre vall a létesített tanszékek nagy száma, s az intézeteknek juttatott javadalom” – állapította meg az *Erdélyi Múzeum Egyesület* régiségtárának egykori vezetője, Buday Árpád.¹⁰ Azaz, román részről az Erdély fővárosában lévő egyetemtől a román középosztály számbeli kiszélesítését várták, s az

7 Magyar Országos Levéltár (= MOL) K 636–1920–11–20 861. és A Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József-tudományegyetem tájékoztatója i. m. 5–6.

8 *Márki Sándor*: *Metamorphosis Transsylvaniae* (= *Metamorphosis*) 1919. máj. 8. Az egyetem átvételéről és az átmeneti időszakról részletesen: *Márki S.*: A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem története i. m. 113–147. és *Kiss József Mihály*: *Párhuzamos utak. A kolozsvári és a pozsonyi egyetem válságos időszakának történetéhez.* In: *Tanulmányok a magyar felsőoktatás XIX–XX. századi történetéből.* Szerk. Kiss József Mihály. Bp. 1991. 123–161.

9 Hetven év i. m. 32.; *Barabás Endre*: *A magyar iskolaügy helyzete Romániában.* II. Kisebbségi Körlevél 1943. 363.

10 *Buday Árpád*: A mai kolozsvári egyetem. *Magyar Szemle*, 1932. július 270.

intézményt a románosítás bázisának tekintették. Az egyetemnek adott közvetlen politikai szerep döntően meghatározta a magyar egyetemalapítási kísérletek fogadtatását.

A májusi ultimátum kézhezvétele után a magyar egyetem tisztségviselői az eskü megtagadásán túl is igyekeztek megtenni a lehetséges ellenlépéseket. Május 9. és 11. között – még az egyetem falain belül – a karok megtartották az esedékes dékán- és rektorválasztásokat. A rendkívüli időkre való tekintettel az 1919-ben rektor jelölésre jogosult matematikai kar jelölési jogáról önként lemondott a jogi kar javára, hogy az átmeneti körülmények között erős, a jogi képviselőt maradéktalanul ellátó személy kerülhessen az intézmény élére. A jogi kar egyhangú ajánlását elfogadva a karok a magánjog neves professzorát, Kolosváry Bálintot választották rektorrá. A bölcsészkar soros dékánjelöltje, Szádeczky-Kardoss Lajos a korábbi román tárgyú írásai miatti esetleges román bizalmatlanság okán ugyancsak mellőztetését kérte, így a kar helyette – immáron harmadízben – az akkor 66 éves Márki Sándort választotta dékánjává.¹¹

Az egyetem gondosan megválasztott vezetése a nyári hónapokban semmilyen cselekvési lehetőséget nem talált. Mint az erdélyi magyar társadalom többsége, a professzorok is a tényleges információktól elvágva remény és kétségbeesés között hullámzó lelkiállapotban várták a Párizsból és Budapestről ritkásan érkező híreket. Az egyetem hivatalos románná nyilvánítása után egy nappal tartotta meg a „birtokon kívüli szűkebb egyetemi tanács” első rendkívüli ülését, amelyen Kolosváry Bálint átvette a rektori teendőket Schneller Istvántól. Az új tanács a kultuszminisztérium egyik, egyetemet érintő vérszegény próbálkozásának kritizálásán túl csupán arról döntött, hogy helyben maradva – azaz a jogfolytonosságot mindenáron fenntartva – „rendíthetetlen bizalommal” várják be a békekonferencia döntését.¹²

Gyökeres változást az „idegen elemek kiutasítása tárgyában” 1919. október 28-án kiadott rendelet hozott. A helyi rendőrprefektus által szignált, de felsőbb hatóságoktól kapott utasítás egyik pontja kimondta, hogy öt napon belül kötelesek elhagyni a várost „mindazon esküt nem tett tisztviselők, akik nem az egyesített román területeken születtek”.¹³ E pont alapján 1919 őszén számos magyar egyetemi tanárt utasítottak ki Kolozsvárról, s párhuzamosan elrekvirálták házaikat, lakásaikat. A kiutasítások nagy számát a professzorok esetleges, nemzetközi visszhangot kiváltó fellépéseinek megakadályozásán túl magyarázza a frissiben Kolozsvárra telepedett román tisztviselők és egyetemi tanárok óriási lakásigénye. A kiutasítások s a reményvesztettség miatti kitelepedések következtében 1920 márciusában már 27 professzor tartózkodott Budapesten, Kolozsvárt voltak még 26-an.¹⁴

A fővárosba távozottak a korábban Pozsonyban székelő egyetem tanáraival együtt 1920 márciusában megkezdték előadásukat Budapesten. A két menekült

11 Metamorphosis 1919. máj. 9. és máj. 11.

12 Metamorphosis 1919. szept. 24.

13 III. kerületi rendőrprefektúra (Cluj) Sz. 156–1919. sz. Eln. rendelet.

14 MOL K 636–1920–11–35 468. Vö. Márki S.: A m. kir. Ferencz József-tudományegyetem története i. m. 132. és Kiss J. M.: i. m. 130.

egyetemnek a kezdet kezdetén mindössze 90 hallgatója volt. Ez a lépés meglehetősen erős konfliktust robbantott ki a kolozsváriak és a budapestiek között. A helyükön maradt professzorok korainak tartották az egyetem budapesti megnyitását, úgy vélték, egy ilyen lépés a jogfeladás látszatát keltheti. Másfelől a budai „ad hoc tanács” döntését egy nagyon káros hatású exodus nyitányának tekintették. Kolosváry Bálint a kultuszminiszterhez írott, keserű hangú levelében nem mulasztotta el megemlíteni, hogy a minisztérium az 1919/20-as tanév során nem talált módot a kapcsolattartásra. „Itteni viszontagságos küzdelmünkben egyedül maradtunk” – írta a rektor az egyetem budai megnyitására reagálva. Levelében nyomatékosan hangsúlyozta azt is, hogy a jogfolytonosságot az egyetem szabályszerűen megválasztott, s Kolosváry működő hatóságai képviselik.¹⁵

A budapestiek lépése gyorsabb cselekvésre indította az eredeti helyén működő szűkebb egyetemi tanácsot. Késztetés másfelől is jött: sok erdélyi fiatalember várta, hogy befejezhesse a háború miatt megszakadt tanulmányait. Közülük a repatriálni nem kívánó, hadköteles korban lévő férfiak elvileg el sem hagyhatták Románia területét, azaz nem iratkozhattak be magyarországi egyetemre. Az egyetem megszüntetése óta egy újabb leérettségizett évfolyammal szaporodott a várakozók száma. Másfél év után az erdélyieknek tudomásul kellett venniük azt a sokáig hihetetlennek tűnő tényt, hogy az egykori központ kezdeményezésére és a közvetlen támogatására nem várhatnak többé. S láthatóan sokasodni kezdtek a helyben megoldandó feladatok: például gondoskodni kellett az állami iskolák elvesztése után létrehozott felekezeti iskolahálózat tanárutánpótlásáról. Mindezen okok együttes hatására született meg egy új, ugyanakkor jogfolytonosságot is képviselő magyar egyetem felállításának ideája.

A konkrét ötletet az egyetemi tanács 1920. április 17-i ülésén Réz Mihály – a közjog, majd 1915-től a politika jeles tanára a kolozsvári egyetemen – vetette fel. Réz angol protestáns körök támogatására hivatkozva javasolta egy felekezeti magyar egyetem megszervezését. Egy teljes autonómiával bíró intézmény tervét vázolta fel, amelynek professzorai állami kinevezés nélkül, pusztán „kebli választással” nyelik el státusukat. A legmegfelelőbb időben megfogalmazott felvetést általános tettség és széles körű támogatás fogadta. Az egyöntetű helyeslés nemcsak a konkrét tervnek, hanem a kezdeményező fellépésnek is szólt. A magyarság kulturális és társadalmi törekvéseinek kereteket adó egyházak vezetői – Nagy Károly református, Mailáth Gusztáv katolikus, Ferencz József unitárius püspökök – is azonnal a terv mellé álltak. Nagy Károly a református teológia helyiségeit, Mailáth Gusztáv pedig az 1873-ban Fogarassy Mihály püspök által létrehozott, s 1919-ben már ötmillió koronával rendelkező Fogarassy-alapot ajánlotta fel a felállítandó egyetem céljaira. Az egyházak 1918 novemberétől működtettek egy úgynevezett *Felekezeti Bizottságot*, amely a magyar egyházi, oktatási, társadalmi tevékenység összehangolását és a közös fellépést szolgálta. Az egyetemi tanács mellett ez a bizottság lett az egyetemalapítás mozgatója.

A gyakorlati tervek júniusra készültek el. Mivel az egyetem felépítésének tervét a több mint 2000 hallgatóval működő Ferenc József Tudományegyetem tanárai

dolgozták ki, magától értetődően saját, jól finanszírozott, évtizedek alatt szervesen naggyá fejlődött intézményüket tekintették mintának, s a tervek a szűkös, sőt nyomorúságos kisebbségi viszonyokhoz képest grandiózusra sikeredtek. Az egyetemi tanács június 14-én elfogadott végleges verziója szerint hét kar tartozott volna az egyetem kötelékébe:

katolikus hittudományi kar (Gyulafehérvár)	5 tanszék
református hittudományi kar (Kolozsvár)	8 tanszék
jog- és államtudományi kar	10 tanszék
orvostudományi kar	22 tanszék
bölcsészettudományi kar	14 tanszék
matematika és természettudományi kar	10 tanszék
közgazdasági kar (4 gazdasági, 6 kereskedelmi)	10 tanszék

Látható, az egyetem szervezetébe betagolódtak volna két működő teológia. A szervezés során felmerült, hogy rabbiképző is kapcsolódik az intézményhez, utóbb azonban – nem tudni, melyik fél miatt – ez a terv nyom nélkül elenyészett. Az orvoskarhoz tartozott volna az éppen szervezés alatt álló 60 ágyasnak mondott református diakonissza kórház. A professzorok ugyan elképzelhetetlennek tartották, hogy 200 ágyas kórház nélkül megfelelő színvonalú munkát tudjanak végezni. A közgazdasági karhoz pedig egy valóban meglévő, a város szélén fekvő 200 holdas tangazdaságot kívántak csatolni. A terv épületigényét mutatja, hogy a matematikai kar részéről 36, a bölcsészkar részéről 15 helyiséggel számoltak. Az elképzeléseket jellemzi, hogy a bölcsészkar kötelékében 10 magántanár, 1 előadó, 5 tanító, 1 irodatiszt és 1 pedellus kapott volna helyet. A szervezők a kar 1919-ben működött 16 tanszéke közül mindössze kettőt óhajtottak megszüntetni összevonás útján.

Az egyetem az erdélyi magyarság részben még érintetlen intézményeire kívánt támaszkodni, azaz a két teológiára, az Erdélyi Múzeum Egyesületre, a felekezeti középiskolákra, valamint a már említett diakonissza kórházra. A tanári kar a Ferenc József Tudományegyetem még Kolozsváron lévő rendes és magántanáraiból, valamint az időközben szintén román kézbe vett *Kereskedelmi és Gazdasági Akadémia* felső tagozatának tanáraiból rekrutálódott volna. Júniusban már javában folytak a megbeszélések a kiszemelttel, s már felkérésekre is sor került. A bölcsészkart szervező Márki Sándor az ókori és régiségtani tanszékre Buday Árpádot, az Erdélyi Múzeum Egyesület régiségtárának vezetőjét – később szegedi egyetemi tanár –, Roska Márton egyetemi magántanárt, az Erdélyi Múzeum régészeti gyűjteményének munkatársát, valamint Kovács István régészt, a numizmatika magántanárát hívta meg. Bartók Györgynek – az egyetem nyilvános rendes tanárának – a filozófia, Erdélyi Pálnak – a kolozsvári egyetemi könyvtár igazgatójának – a magyar irodalom tanszékét ajánlotta fel. A különböző történeti tanszékekre a piarista Bíró Vencelt, az erdélyi történetírásban később oly meghatározó szerepet játszó Kelemen Lajost, valamint Gergely Samut jelölte. A hiányos névsor is jelzi, hogy a professzorok egy részének távozása ellenére is igen színvonalas tanári kar várta az oktatás megkezdését.

Az egyetem fenntartói az egyházak lettek volna, ám a teljes autonómiát és tan szabadságot élvező egyetem nemcsak a román államtól, az egyháztól is független

kívánt maradni. Márki szavaival: „a felekezeteknek az egyetem dolgaiban nincsen szavuk”, vagyis az egyetem tanárait és tisztségviselőit maga választhatta. A felekezetközi egyetem belső rendje az egykori kolozsvári egyetem szervezeti szabályai, tanulmányi és vizsgarendje szerint épült fel. Korábban nem kellett volna külön említeni, de a román gyakorlat láttán és a friss budapesti híreket hallva a szervezők nyomatókosan hangsúlyozták, hogy a felekezetközi egyetem a teljes tanszabadság elvére épül, ennek megfelelően a tanárkarban helyet kapnak a jeles zsidó felekezetű professzorok, s éppen így nyitva áll az egyetem kapuja minden jelentkező diák előtt, felekezetre való tekintet nélkül.¹⁶

A nem egyenletesen részletezett kalkuláció szerint a felállítandó intézmény évi költségei 4 millió koronára rúgtak. Ennek egy – nem tudni pontosan mekkora – részét az egyházak vállalták. A kolozsvári bankigazgatók gyűlése már a szervezés ideje alatt megszavazott az egyetem céljaira félmillió koronát, s támogatásra szólították fel a vidéki bankokat. Felajánlásaikkal nagy áldozatkészségről tettek tanúbizonyságot az erdélyi mágnások is. Az első újsághírek hatására gyűjtés indult több városban, ám az egyetem javára meghirdetett jótékonyági rendezvények egy részét betiltották a hatóságok. A szervezés idején keletkezett források többször említenek bizonyos anyagi támogatást az európai, sőt az amerikai protestánsok részéről. Ma már megálapíthatatlan, hogy ezek az összegek valóban megérkeztek-e, vagy a nagyobb summákat is emlegető tudósítások csak amolyan önbizalomnövelő híresztelések voltak-e. Bármilyen nagy áldozatot vállalt is az anyagilag súlyosan megrendült erdélyi magyar társadalom, az egyetem szervezői a működtetési költségek majdnem felét a magyar kormánytól remélték. S a kért másfél-két millió korona nem is volt olyan nagy összeg, a kolozsvári egyetem Budapestre került részének felállítása érdekében ennél jóval nagyobb terhet vállalt a kormány.

Az egyetemi tanács diplomáciai támogatást is várt a magyar külügyminisztériumtól, „hogy a román kormány az elvileg általa sem megtagadott egyetem felállítása elé gyakorlati akadályokat ne gördítsen”.

A kultuszminisztériumtól azt kérte Kolosváry Bálint, hogy a felekezetközi egyetemen eltöltött félévek bármely magyarországi felsőoktatási intézményben beszámíttassanak, a vizsgák és az oklevelek pedig a magyarországi iskolákéval egyenértékűnek tekintessenek. A professzorok a maguk számára a Ferenc József Tudományegyetemhez kapcsolódó jogaik csorbíthatatlanságának biztosítását kívánták, azaz: erdélyi működésük számítsa be a nyugdíjba, s helyük a Budapesten működő egyetemen maradjon betöltetlen. A kolozsvári tervek magyarországi részről osztatlan helyesléssel találkozottak, a kéréseket pártolól fogadták, viszont konkrét lépések alig történtek. A kért anyagi és diplomáciai támogatás megadásának módozatairól beszámoló

16 A korábbi elveken a Budapestre kerültek sem változtattak. A numerus clausus miatt aggódó zsidó hallgatóknak Schneller István prorektor a következőket válaszolta: „Legyenek nyugodtak! Ha Pesten vagyunk is, erdélyiek vagyunk, mindenkit fölveszünk.” „A tanszabadság s Erdélynek a lelkiismeret szabadságához fűződő múltja alapján nem is mondhatott mást” – kommentálta a fővárosból érkezett hírt Márki. (Metamorphosis 1920. aug. 17.) Vö. Beszélgetés Schneller professzorral. Ellenzék 1921. jún. 29.

forrás – legalábbis az általam átnézett anyagból – nem került elő. Márki naplójának egyetlen bekezdése utal arra, hogy Magyarországról anyagi támogatást ígérték: „A magyar egyetemre a budapesti bankoktól több millióra menő évi ajánlatok várhatók” – jegyezte fel 1920. november 10-én. Gyakorlati lépések azonban a bankok részéről sem történtek. A kultuszminisztérium a kolozsvári fél éveket, valamint az ott kiadott diplomákat elismerte a magyarországiakéval egyenértékűnek. Az Erdélyben maradt professzorok is megnyugtató választ kaptak, a Kolozsvárt töltendő időre ideiglenesen szabadságolták valamennyiüket, helyeiket ugyan a Budapestre költözött egyetemen nem tartották fenn, de minden érintett garanciát kapott arra, hogy a felekezeti egyetem esetleges megszűnésekor, akár párhuzamos tanszékek felállítása árán is, visszanyerik korábbi státusukat.

Az egyetem szervezésének időszakában a budapestiek és a kolozsváriak közötti korábbi feszültség megszűnt. A trianoni döntés után a jogfeladás vádjá lekerült a napirendről, sőt felértékelődött a budapesti kezdeményezés, amely az erdélyi kísérlet sikertelensége esetére éppen az egyetem működésének elvi és gyakorlati jogfolytonosságát biztosította. A felekezeti egyetem hírért a Budapestre menekültek a próbálkozás horderejének megfelelően fogadták: „Nagy cselekedetnek kijáró csodálattal és elismeréssel adózik tanácsunk a férfias küzdelmet megvívók iránt, élükön a vallásszabadság klasszikus földjén a magyarság szent ügyéért mindenkor egyetértett főpapokkal és a vallásfelekezetek más vezérlő egyéniségeivel, akik egy sorban, vállaltva igyekeznek az erdélyi magyar egyetemet – jól tudjuk – ezernyi nehézség legyőzésével és nagy áldozatokkal megteremteni” – írta Schneller István professzor a kolozsváriaknak a budai egyetemi tanács nevében. Az egyetértés jeleként a karok – már csak a széttagoltságra való tekintettel is – úgy döntöttek, hogy az 1920/21-es tanévre lemondanak dékán- és rektorválasztási jogukról, s még egy esztendőre hivatalban marad az 1919-ben megválasztott rektor és tanács.¹⁷

Az egyetem felállításának finanszírozása is óriási gondot jelentett a szervezők számára, de ennél is nagyobb próbatétel elé állította a három püspököt és az egyetemi tanácsot az intézmény román állammal való elismertetésének feladata. Úgy kellett a de facto és de jure elismerést megszerezniük a román kormánytól, hogy az egyetem széles körű autonómiája a legcsekélyebb mértékben se sérüljön. A püspökök és jogi tanácsadóik némi töprengés után a *bejelentés* formula mellett döntöttek. A bejelentés szövege igen beszédes forrás, pontosan jellemzi a magyarság képviselőt ellátó három püspök és a román kormány viszonyát. A kultuszminiszternek szánt dokumentumot teljes terjedelmében idézem:

„Miniszter Úr!

Az erdélyi magyar autonóm egyházak főhatóságai a kényszerítő szükség hatása alatt elhatározták, hogy a több évszázados gyakorlat és az 1645. évi linzi, továbbá az 1648. évi münsteri békében nemzetközi szerződésekkel is biztosított és elismert

17 Az egyetem szervezésére vonatkozóan: Metamorphosis 1920. ápr. 17. és jún. 20. közötti bejegyzések; MOL K 636–1920–11–70 074.; Uo. K 636–1920–11–4988.; Közgazdasági fakultás a magyar egyetemen. Ellenzék 1920. jún. 10.; A felekezeti magyar egyetem szervezete. Ellenzék 1920. júl. 1.; Cum plănuesc Ungurii facultățile la Universitatea lor interconfesională. Patria 1920. júl. 4.

egyetemes iskola-fenntartási joguk alapján az 1872-ben működésükben ideiglenesen felfüggesztett kolozsvári főiskolai fakultásaikat egy autonóm felekezetközi egyetem-mé tömörítve 1920. október 1-jétől kezdve Kolozsvár székhellyel ismét megnyitják.

Ennek okául – hogy a felekezeti főiskolai oktatást a közös célra egyesülve újra felvesszük – az szolgál, hogy az 1872-ben alapított magyar állami egyetem, mely az erdélyi magyar közoktatásügyi szervezet betetőzésére volt hivatva, 1919 tavaszán megszűnt. Ezzel újólág a magyar egyházakra hárul a feladat, hogy a magyar nemzeti kultúra kiépítéséről az 1872-ig évszázadokon át fennállott állapotok szerint önmaguk gondoskodjanak. Gondoskodjanak nevezetesen lelkészjelöltjeik egyetemi kiképzéséről, községi iskoláik tanári succrescentiájáról, magyar orvosairól, kereskedelmi és gazdasági szakembereiről, jövődó bírairól és közigazgatási tisztviselőiről, valamint nyújtsanak alkalmat és módot a szabad tudományos kutatásra és a felsőbbrendű kultúrtörekvések kielégítésére azok számára, kiket ősi lyceumaik, kollégiumaik évenként a felsőbb oktatásra és a tanulásra előkészítenek.

Tisztelettel van szerencsénk tehát bejelenteni, hogy kolozsvári anyaintézeteknél az 1872-ig működött főiskolai tagozatoknak tevékenységét ismét felvesszük, és az egyetemi munkásságot magyar ifjúságunkkal folyó év október havában Kolozsvárt megkezdjük. Újra működésbe helyezett felekezeti főiskolánk szervezetének és programjának vázlatát jelen beadványunk mellé tájékoztatásul tisztelettel hozzátesszük. Az ebben jelzett egyetemi főkuratóriumot ideiglenesen Nagy Károly erdélyi református püspök úr képviseli. – Kolozsvár, 1920. június hó 21-én. – Gróf Mailáth Gusztáv s. k.; Nagy Károly s. k.; Ferencz József s. k.”¹⁸

A püspökök mind a bejelentés formulával, mind a jogalapként megnevezett évszázados gyakorlatra és a nemzetközi szerződésekkel biztosított iskolafenntartási jogra való hivatkozással határozottan hangsúlyozták, hogy nem engedélyezést, hanem tudomásulvételt kívánnak, s egyben jelezték azt is, eleve elhárítanak minden olyan állami törekvést, amely az egyetem működésének ellenőrzésére, korlátozására irányul. A bejelentés hangütését magyarázza, hogy a szöveg az úgynevezett passzívítás időszakában született: a három püspök még nem tette le a hűségesküt, a felekezeti autonómiáról vallott nézeteiken túl ez már önmagában kizárta azt, hogy a román közjog bármely elemére, vagy például a Románia által 1919 decemberében aláírt kisebbségi szerződésre hivatkozzanak.

A püspökök július legelején Bethlen Pál útján adták át a kultuszminisztériumba továbbítandó bejelentést Mihai Sturdza prefektusnak. A nemegyszer magyarbarátsággal vádolt prefektus azon nyomban visszaadta az iratot, mondván, sem a forma, sem a „provokáló” hang nem megfelelő. „Az egyetem érdekében” *kérelem* formulát s ehhez illeszkedő jogi érvelést javasolt. A három püspök július 12-én újra tárgyalta az ügyet: úgy döntöttek, változatlan szöveggel nyújtják be a bejelentést, csupán annyi engedményt tettek, hogy az irathoz csatoltak egy francia nyelvű kísérőlevelet, amelyben leírták, hogy nyilatkozatukat egyben kérésnek is tekintik.¹⁹ A püspökök hajlíthatatlanságát magyarázza, hogy az eltelt nem egészen két esztendő

18 A kolozsvári magyar egyetem a megvalósulás stádiumában. Estilap 1920. jún. 28.

19 Metamorphosis 1920. júl. 8.; 1920. júl. 12.

nemhogy az impériumváltás következményeinek feldolgozásához és az új stratégia kidolgozásához, de a határok megváltozásának tudomásulvételéhez is kevés volt. Nagy súllyal esett latba, hogy a magyar politikai, egyházi és kulturális elit gondolkodását bizonyos közjogi elvek dominánsan meghatározták – ebből eredően a többség a jogfeladást megbocsáthatatlan bűnnek tartotta. S a szabad iskolafenntartás terén tett engedményt az érintett egyházak vezetői az egyházi autonómia önként elfogadott csorbításának tekintették. Harmadsorban mind a püspökök, mind a professzorok magatartását döntő mértékben befolyásolta az a tény, hogy a román állam a magyarok jog- és vagyónbiztonságát nem szavatolta. Elvileg a további alkotmányos intézkedésig érvényben maradtak a magyar törvények, de a román hadsereg főparancsnoksága Erdély egész területére elrendelte az ostromállapotot, amely szigorú levél- és sajtócenzúrával, útlevélkényszerrel, a társaskörök bezáratásával, valamint – ez volt a legsúlyosabb – rekvirálással járt. Kolosváry Bálint rektor 1920 őszén a politikai passzivitás feladásáról folytatott hírlapi vita során úgy nyilatkozott, hogy a gazdasági és kulturális szerveződésen túlmenő lépésekről – a román állami intézményrendszer elfogadásáról, az azzal való természetes együttműködésről – csak akkor lehet szó, ha a szerződés ismét szerződés lesz, ha a szerzett jogok ereje elismertetik, ha az ígéretek betartatnak, ha az adott szó szentsége hajdani piederstáljára visszakerül.²⁰ A dualizmus kori Magyarország jogbiztonságát etalonnak tekintő egyházi és egyetemi vezetők óvakodtak a bizonytalan eredményű kompromisszumoktól, mert hamar megtapasztalták, hogy a diplomácia terén máximalisan kiaknázott magyar engedményekért cserébe adott jogokat a román fél egyik napról a másikra – az írásban rögzített megállapodás sutba dobásával – megokolás nélkül visszavonhatja.

A bejelentés átadása körüli huzavona csak egyetlen apró, bár jellemző mozzanata volt az egyetemalapítási szándék román fogadtatásának. *A román fogadtatásnak három, egymást kölcsönösen befolyásoló, párhuzamosan futó síkját különböztethetjük meg*, nevezetesen: hogyan reagált a közvéleményt alakító, politikai nyomásgyakorlásra képes kulturális elit és a sajtó; milyen hivatalos lépéseket tettek a helyi és központi kormányzervek, harmadsorban pedig, hogy milyen közvetett intézkedéseket hoztak a kormányzervek, s informális csatornákon keresztül milyen befolyásolási kísérletekkel próbálkoztak.

A magyar újságok által nyilvánosságra hozott egyetemszervezési kísérletre az elsők között reagáltak az 1919-ben felállított kolozsvári román egyetem tanárai: az egyetem tanácsa még június közepén, a püspökök bejelentése előtt tiltakozott a felekezeti egyetem szervezése ellen.²¹ Párhuzamosan megszólaltak az élesen magyarellenes lapok, lehangosabban a kolozsvári *Patria*. Ez a fórum július elején teljes terjedelmében közölte az egyetem megnyitásáról szóló bejelentést. A dokumentumot bevezető mérges hangú rövid kommentár egyszerre támadta az egyetem szervezőit és a kezdeményezést esetleg jóindulattal fogadó román tényezőket.²² A három püs-

²⁰ Nyilatkozik a közvélemény: Dr. Kolosváry Bálint. *Ellenzék* 1920. okt. 15.

²¹ *Metamorphosis* 1920. jún. 16.

²² *Adresa episcopilor maghiari în chestiunea universității maghiare. Patria* 1920. júl. 1.

pök szándéknyilatkozatának megjelenése után újabb és újabb lapok kapcsolódtak be a magyar egyetem elleni tiltakozássá terebélyesedő vitába, amely Bogdán Duică szenátor – a kolozsvári egyetem tanára – július 14-i szenátusban elmondott interpellációjával ért el tetőpontjára. A megszólalók többsége ellenségesen, sőt felháborodással fogadta a magyar egyetem hírért. A különféle lapok szerzői igen hasonló érvrendszer alapján utasították el a felekezetközi egyetem létrehozását: a püspökök úgy viselkednek, mintha nem Romániában élének, csak a magyarok számára akarnak értelmiséget képezni, azaz államot akarnak az államban. Különösen ingerlően hatott a püspök által jogalapként említett linzi és münsteri béke. Csaknem minden megszólaló túrhetetlennek minősítette, hogy az egyetemet fenntartóik állami engedélyezés és ellenőrzés nélkül kívánják működtetni. A nemzetiségi alapon szervezett egyetemet a magyar és román ifjúság elkülönítésére tett kísérletnek minősítették: „Féltik ifjúságukat a román intézetek emberbaráti szellemétől. Tartanak attól, hogy a magyar ifjúság megismeri a románok lelkületét, s meggyőződik, hogy az nem olyan, aminőnek a magyar iskolák tanárai tüntették fel. Megtudják, hogy mi szabadságszerető nép vagyunk, és más nemzetek nyelvét, hitét megbecsüljük” – írta az egyik névtelenségbe burkolódzó politikus a Patriában éppen a magyar nyelven oktató egyetem elleni durva hangú cikkében.²³ Sokan eleve ellenséges szándékot és szeparatista törekvéseket tulajdonítottak a felekezetközi egyetemnek: „A kolozsvári egyetem most a román államé. Aki kicsinyli ezt az intézetet, s nem akarja magáévá tenni az idők szellemét, és a magyar ifjúságot minden úton eltávolítani igyekszik ettől a magas kulturális intézménytől, az a román állam ellensége” – írta a fentebb már idézett cikk szerzője. Akadtak, akik magát az egyetemet elvileg nem utasították el, ám a Kolozsvár székhelyet ők is mindenképpen elvetendőnek tartották, hivatkozva „Kolozsvár elmagyarosításának folytatására” vagy a két egyetem diákságának majdani elkerülhetetlen konfliktusaira. Ha nem is ennyire gyakori, de hasonló típusú érveket hosszan lehetne még idézni.

Az újságcikkek és nyilatkozatok stílusát illetően lényeges különbségeket regisztrálhatunk. Az egyik végletet Bogdán Duică szenátor képviselte, aki szenátusi interpellációja során többek között a „szemtelenység”, „a román kultúra veszélyeztetése” kifejezéseket használta a magyar egyetemet illetően.²⁴ A püspökök elleni személyes támadásokon túl ezt a hangütést jól jellemzi egy Patriában megjelent mondat: „intézzék jegyzéküket a linzi béke aláíróihoz”.²⁵ Másként fogalmaztak a nemzetközi szempontból is jelentős kulturális és politikai posztokat betöltő személyek. Sextil Pușcariu, a kolozsvári egyetem rektora a Patriának adott nyilatkozatában leszögezte, az egyetem felállításának eszméje ellen kifogást tenni nem lehet, azonban a magyar püspökök kezdeményezésének módját elítélte és hangsúlyozta, hogy ez a gesztus a román közvéleményt felháborította. Külön szólt arról, hogy nem lenne szerencsés az egyetemet Kolozsváron felállítani, s áttételesen arra utalt, hogy a két egyetem ifjúsá-

²³ Sufletul maghiar și universitatea maghiară. Patria 1920. júl. 10.

²⁴ Metamorphosis 1920. júl. 16.

²⁵ Bolcaș, Lucian: Gafa unei episcop. Patria 1920. júl. 1.

ga között konfliktusok támadhatnak.²⁶ Az idézett gondolatokat az egyik helyi magyar lapban kiegészítette azzal, hogy az egyetem felállításának tervét élesen támadó Patria véleménye nem a hivatalos körök véleménye, de ez az interjú is azzal zárult, hogy mégsem valószínű a tanítás őszi megindulása, mert a magyarság képviselői alig ha fogják megszerezni a szükséges anyagi eszközöket, s valószínű, a kormány az egyetemet törvénybe akarja iktatni, ami szintén időbe kerül.²⁷ Negulescu közoktatásügyi miniszter az interpellációra adott válaszában a három püspök bejelentését a román államhoz intézett kihívásnak minősítette, majd leszögezte: „Ami a kolozsvári magyar egyetemet illeti, az reánk nézve jelentőség nélküli. Különbözik nem is kaptam ilyen kérelmet. A magyar egyházfők bejelentését nem vehetjük figyelembe.” Ezután következett az ellensúlyozó rész: „Mi értjük az erdélyi magyar kisebbség lelkiállapotát; tiszteletben is tartjuk, mert civilizált nemzet vagyunk, s nem gondolunk semmi bosszúállásra. Minden lehetőet megteszünk, hogy ezt a fájdalmat enyhítsük. Azonban viszonyosságot és törvényeink respektálását kívánjuk ettől a kisebbségtől.”²⁸ A Bogdán Duică-féle érveléstől stílusában különbözik Pușcariu és Negulescu állásfoglalása, de a tartalom azonos: nem itt, nem most, nem így – összességében tilalom a magyar egyetemre.

Egyszer-egyszer megjelentek eltérő tartalmú vitacikkek is, ezek szerzői helytelenítették, hogy a magyarságot olyan helyzetbe hozzák, amelyből csak Budapest segítségével remélhetnek szabadulást.²⁹ Az *Ideea Europeană* nevét nem vállaló cikkírója hozzászólásában többek között arról beszélt, hogy a magyar egyetem körüli méltatlan huzavona az önbizalomhiányról és a konkurenciától való félelemről tanúskodik. A politika és a tudomány közötti távolságtéremtést szorgalmazó szerző utalt arra is, hogy a magyarok korábbi hibáiból tanulni kellene.³⁰ E cikkek szerzői – ha egyáltalán reflektáltak írásaikra – hamar megkapták a „magyarbarát” minősítést, így járt a magyar arisztokratákkal jó kapcsolatot tartó kolozsvári prefektus, Mihai Sturdza is, akit, miután visszavonatot néhány kiutasítást és lakáslefoglalást, a Patria a magyar mágnások védelmezőjének, mi több, az egyetemalapítás ösztönzőjének kiáltott ki.³¹

Összességében megállapíthatjuk, a magyar egyetem szervezését román oldalról szinte kizárólagosan az új román állam területi integritása elleni akcióként értékelték, s ennek megfelelő válaszokat adtak a kísérletre. A megszólalók egy része egy-egy, a kormány címére adresszált „Videant consules!” típusú megjegyzéssel, vagy a kormány adott ügyben tanúsított „erőtlenségét” nyersebb formában felemlető mondattal közvetlenül is kifejezésre juttatta, hogy az egész egyetemalapítási próbálkozást szigorúan politikai ügynek tekinti. (Mellesleg a felekezeti közötti egyetem elleni akcióba speciális csoportérdekek is keveredtek: Bogdán Duică a magyar egyetem elleni interpellá-

26 Chestia universităţii confesionale. Declaraţiile diul Sextil Pușcariu. Patria 1920. júl. 4.

27 Metamorphosis 1920. júl. 2.

28 Metamorphosis 1920. júl. 16. és Desbaterile Parlamentului. Patria 1920. júl. 17.

29 Mille Constantin [Constantin] a magyar egyetemről. Ellenzék, 1920. júl. 20.

30 Un universitar: O universitate ungara la Cluj. Ideea Europeană, an II. Nr. 46. 1920. aug. 1–8.

31 Metamorphosis 1920. júl. 20.

ciója második részében a közoktatási kormányzatot kritizálva a kolozsvári román egyetem sanyarú helyzetéről – alacsony tanári fizetések, lakáshiány, a kolozsváriak érzelhetlensége stb. – beszélt. Panaszai meg is hallgattattak, s a közoktatásügyi miniszter a román egyetem számára újabb tekintélyes államsegélyt helyezett kilátásba.)³² A magyar egyetem szervezése elleni, bő egy hónapig tartó, lineáris dinamikájú sajtókampányban kezdeményező és mindvégig irányító szerepet töltöttek be az élesen magyar-ellenes körök – közöttük a kolozsvári román egyetem tanárainak egy csoportja. A közvéleményt befolyásoló körök sem kormányzati, sem más részről nem találkoztak érdemleges ellenerővel. A magas kulturális és politikai pozíciók birtokosai bizonyos jogok elvi elismerésén túl diplomatikus formában – érzékeltetve, hogy a közvélemény ilyen erősségű nyomásával szemben, ha akarnának sem tudnának fellépni – megerősítették az egyetemalapítás elutasítását, azaz visszaigazolták és erősítették a „közvéleményt”. *Az interpellációra adott miniszteri válasszal – anélkül, hogy az egyetem ügyében egyetlen, az érvényben lévő törvényeknek megfelelő jogi lépés történt volna – megszületett a felekezeti közti egyetem felállítását megtiltó kormányzati döntés.*

A helyi és központi kormányzati szervek valójában az időhúzással voltak elfoglalva. Az egyetem szervezőinek utólagos nyomozása során kiderült, hogy Sturdza prefektus – talán mégis indokolatlanok voltak a Patria túlzott magyarbarátságról szóló vádjai – július 3-án a kultuszminiszter helyett a belügyminiszteri államtitkárnak küldte el az egyetemalapítási szándéknyilatkozatot, onnan visszakapta, s július 17-én az ügyben még inkább illetéktelen külügyminisztériumba juttatta el az ügyiratot, ahol mint nem a minisztérium hatáskörébe tartozót ad acta tették a bejelentést. Így azután hiába érdeklődött augusztusban a kultuszminisztériumban a szemeszter kezdési idejének közeledése miatt aggódó Ravasz László, ott azt a választ kapta, az egész ügyet csak a sajtóból ismerik.³³ Végül is a püspökök más, később tárgyalandó kezdeményező lépés mellett 1920. november 11-én ismét benyújtották egyetemalapítási szándéknyilatkozatukat – ezúttal Octavian Prie kolozsvári kultuszállamtitkárhoz. Az ügyirat ugyan három nap múlva elindult az illetékes tárcához, azonban érdemi lépések ezúttal sem történtek.

Közvetett intézkedésekre annál inkább sor került: augusztusban lakásaik kisajátítása mellett újabb egyetemi tanárokat utasítottak ki, köztük Kolosváry Bálintot és Bartók György filozófust is. Utóbb az ő kiutasításukat Sturdza visszavonatta, de az intézkedések nyomán kelt bizonytalanság megmaradt, s több professzor a reménytelen helyzetet látva önként a költözés mellett döntött. Emellett informális csatornákon rendre érkeztek alkuajánlatok: tegyék le a püspökök a hűségüket, s „minden másként lesz”; nyilatkozzanak a professzorok írásban az eskü letételének szándékáról – ez augusztusban meg is történt –, és fontos akadályok hárulnak el. Próbálkozzanak Marosvásárhelyen – ahol sem a kolozsváriakhoz hasonló megfelelő épületek, sem a szükséges lakások nem álltak rendelkezésre, tehát a szervezést a nulláról kellett volna kezdeni –, ott engedélyeznék. Mellesleg az egyetem Marosvásárhelyre te-

32 A kolozsvári magyar egyetemért. Reflexiók a bukaresti szenátusban elhangzott beszédekre. Erdélyi Újság 1920. júl. 18.

33 Metamorphosis 1920. szept. 7.

lepítésének taktikai célból felvetett ötlete nyomán a helyzethez csöppet sem illő, már-már elfajuló vita robbant ki a kolozsvári és a marosvásárhelyi lapok között. Akár a helyi prefektustól, akár Octavian Gogától, akár az angol konzulon keresztül ismeretlen forrástól jöttek ezek az ajánlatok, volt egy közös jellemzőjük: semmiféle garanciát nem tartalmaztak.

1920 augusztusában minden jel arra utalt, hogy a magyar egyetem felállítására tett kísérlet elbukott. A kiutasítások és a reménytelenség miatti önkéntes távozások következtében folyamatosan csökkent a még Kolozsváron lévő egyetemi tanárok száma; lankadt a júniusban magasra csapott lelkesedés is. A legaktívabb, vereségbe beletörődni nem akaró vezetők jól látták, hogy az idő múlásával egyre romlanak a magyar fél alkupozíciói, azaz valamilyen kezdeményező lépést kell tenni. Nagy Károly, az erélyéről is nevezetes erdélyi református püspök augusztus legvégén úgy döntött, hogy a többi felekezet támogatásával újraszervezi a református teológia mellett korábban – 1895 óta – működött tanárképző intézetet. Szeptember 3-án a Felekezetközi Bizottság is döntést hozott a tanárvizsgáló bizottsággal kiegészített tanárképző megszervezéséről. A tanárképző felállításával az eredeti egyetemalapítási tervek nem módosultak. A szervezők ezzel a lépéssel a magyar felsőoktatás létrehozásának egy másik lehetséges útját kívánták megteremteni: a folyamatosan működő református teológia mellé szervezett bölcsészettudományi és matematikai kart úgy tekintették, mint a felekezetközi egyetem azon részét, amely a tervezett időpontban megkezdí működését – abban a reményben, hogy az engedélyezés után jogi, orvosi és közgazdasági karral is kiegészíthetik. Másfelől a tanárképző beindításával lehetőséget kívántak teremteni egy eredetinel szerényebb program megvalósítására. Nagy Károly társaival együtt arra gondolt, hogy ha a román kormány az egyetemet nem is engedélyezi, talán – mintegy kárpótlásul – hozzájárul a kizárólag tanárképzésre szorító intézmény működtetéséhez.

A református teológiai fakultás s vele a tanárképző igazgatója Ravasz László lett. A tanárképzőbeli tanárok az intézmény elnökévé nagy szótöbbséggel a katolikus Márki Sándort, helyettesévé a református Bartók Györgyöt választották. Ezt a személyi megoldást a felekezetközi bizottság is sugalmazta, mert így a vezetésben részt vevő személyek révén is hangsúlyozhatták, hogy minden magyar felekezet támogatja az új felsőoktatási intézményt. A főiskola a református teológia kebelén belül önállóságot élvezett: „A tanárképző intézet kifelé és formailag a református teológiai fakultás igazgatóságának vezetése alatt működik, tekintettel arra, hogy a teológiai fakultás aggregált intézményeként szerepel. Befelé azonban úgy igazgatását, mint vagyoni és pénzügyi kezelését (budgetjét), illetőleg tanulmányi és vizsgálati rendjét, vizsgálóbizottságának megalakítását tekintve: önálló” – olvashatjuk a tanárképző szervezeti szabályzatában.³⁴ A tanárképző „újjaszervezését” a fenntartók szóban, majd írásban ismét bejelentették a Kormányzótanács Közoktatási Reszortjának helyébe lépett Közoktatásügyi Főtitkárság kolozsvári államtitkáránál.

34 Az erdélyi egyházker. reform, teológiai fakultás tanárképző intézetének szervezeti szabályzata. József Attila Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár Ms 244.

A tanárképző tanrendje szerint az 1. félévben 36 tanár 86 tárgyban tartott előadásokat és szemináriumokat:

I. Filozófiából és pedagógiából:	6 tárgy	2 tanár	13 óra
II. Klasszikus és modern filológiából:	22 tárgy	8 tanár	47 óra
III. Történelemből és földrajzból:	17 tárgy	8 tanár	42 óra
IV. Természettudományokból:	17 tárgy	8 tanár	55 óra
V. Matematikából:	11 tárgy	3 tanár	21 óra
VI. Társadalomtudományokból:	5 tárgy	3 tanár	15 óra
VII. Nyelvtanításból:	8 tárgy	4 tanár	16 óra
Összesen	86 tárgy	36 tanár	209 óra

A Ferenc József Tudományegyetem professzorainak száma ugyan csökkent, hiszen a kinevezett nyilvános rendes tanárok egzisztenciája a működő s már Szegedre készülődő egyetemhez kötődött, de ennek ellenére igen színvonalas oktatásra képes tanárkar gyűlt össze az intézetben. Az egyetemi tanárok közül a korábban felsorolotakon kívül Bochkor Mihály – kánonjog, szociológia –, a későbbi szenátor, Balogh Artúr – szociológia –, a történész Erdélyi László és az egykori kolozsvári egyetem román nemzetiségű rektora, Moldován Gergely – román irodalom, román történelem – tanított a tanárképzőn. Mellettük, ma már kevésbé ismert személyeken kívül, tagja volt a tanári karnak Csúry Bálint, György Lajos, Kecskeméthy István, Marót Károly.

Tanárvizsgálatokat is tartottak az intézményben, de a kiadott okleveleket román részről érvénytelennek tekintették, mert a tanárképző hivatalos elismerés nélkül működött. A diplomák hiánya nem okozott gondot, a magyar felekezeti iskolákban természetesen elfogadták a tanárképzőben tett képesítővizsgákat. A tanárképző költségeit az egyház mellett kizárólag Erdély társadalma teremtette elő, a legnagyobb részt – többet, mint a bankok – a mágnások vállalták magukra. Kolosváry Bálint szavai szerint „az új felekezeti közti magyar egyetemet – s most annak előzőjét, a tanárképzőt – a magyar mágnások jobban magukénak mondhatják, mint a Magyar Tudományos Akadémiát, oly nagyszerű alapítványokat tesznek részére”.³⁵ Két nappal a tanítás megindulása előtt az intézet közel félmillió lejes költségvetésére már megvolt a fedezet. A megajánlott összegek közelítették az egymillió lejt, de a kedvezőtlen koronabeváltás és az általános pénzhiány miatt az ajánlattevők egyelőre nem tudtak fizetni.

A szellemiséget tekintve a tanárképző vezetői őrizni kívánták a magyar egyetem hagyományait. Márki Sándor metaforákra épített megnyitóbeszédében a folytonosság gondolata kapta a legnagyobb teret: „...nem vagyunk kicsinyhitűek, mikor a sziklán összezúzott régi hajó roncsaiból épített kisebb hajóra lépünk, mert bízunk benne, hogy »fluctuat, nec mergitur«. A még mindig sötét, viharos tengeren azon csillag után igazodunk, melynek fénye idáig kalauzolt s ezentúl is kalauzol bennünket.”³⁶

35 Metamorphosis 1920. okt. 26. A Bethlen, a Teleki, a Kemény, a Bánffy család élen járt az adakozásban. Az erdélyi egyházker. ... tanárképző intézetének szervezeti szabályzata i. m. Adakozók listája.

36 Metamorphosis 1920. okt. 3.

A diákok örömmel fogadták a tanárképző megnyitását: október 16-án – két nappal az előadások megkezdése előtt – már 111 rendes és 18 rendkívüli hallgató iratkozott be az intézetbe. A bölcsészettudományi és matematikai karra járó diákok száma november közepére 198 főre emelkedett. A második félév 1921. február elsején kezdődött, ebben a szemeszterben 38 tanár 101 címen 230 órában vállalt előadásokat. Február elején 154 hallgatója volt az iskolának, közülük 24 a második félévben kapcsolódott be a tanárképzőn folyó munkába.³⁷ A létszám a megkésett beiratkozókkal együtt a második félévben is közelítette a 200-at. Márki Sándor összegzése szerint a két befejezett szemeszterben együttvéve 234 diák kapott lehetőséget tanulmányai folytatására.³⁸ A sikeres tanárvizsgálatok pedig alkalmat adtak mintegy 20 fiatalembernek arra, hogy legalábbis a felekezeti iskolákban elfogadott végzettséget szerezzenek. – Hogy a folyamatos bizonytalanság és a meg-megújuló sajtótámadások közepette milyen pszichikai nyomás alatt dolgoztak a tanárképző munkatársai, azt dokumentálja Márki naplójának egy-egy személyes vonatkozású bejegyzése: „Az egyik kollégám szerint az utóbbi két évben tíz esztendőtt öregedtem” – írta naplójába az egyetemszervezés egyik legaktívabb résztvevője 1920 őszén.³⁹

Az egész 1920/21-es tanévben úgy folyt a tanítás a tanárképzőben, hogy az intézmény hivatalos elismerése nem történt meg. Mind a professorok, mind az egyházak abban bíztak, hogy egy ténylegesen működő felsőoktatási intézményt – már csak a bezárás által okozott feszültség és az esetleges diplomáciai lépések elkerülése miatt is – inkább engedélyeznek a kormányservek, mintsem betiltanak. 1920-ban és 1921-ben a tanárképzőt többször is bejelentették, de mint korábban az egyetem esetében, hosszú ideig nem jött hivatalos válasz. A megnyitást követően elindult egy rövid és viszonylag hamar kifulladt sajtókampány a „titkos magyar egyetem ellen”, de ez az akció nem látszott különösebben fenyegetőnek. Baljósabb változást sejtetett egy 1921 januárjában a kultusz-államtitkárságon kelt átirat, amelynek szerzője a három püspök egyik hónapokkal korábbi beadványára adott válaszához hozzáfűzte, hogy a kultusztárca a továbbiakban a három felekezet közös memorandumait figyelmen kívül hagyja – „tekintettel arra, hogy a közjog nem ismer egyesült felekezetet”.⁴⁰ Ez a taktikai lépés nyilvánvalóan az iskolaügyekben gyakorlattá vált felekezetközi együttműködés megbontását és a magyar egyházak fellépésének gyengítését célozta.

Viszonylag csendesebb hónapok után 1921 áprilisában, májusában indult meg újabb akció a „csempész egyetem” ellen. Szinte teljes egészében megismétlődött az 1920. június–júliusi forgatókönyv: kezdődött a szélsőséges lapok durva hangú támadásaival, s a kampány vége felé ismét elhangzott egy szenátusbéli interpelláció. A

37 A tanárképzőre vonatkozó adatok: *Metamorphosis* 1920. aug. 18–1920. okt. 16. közötti bejegyzésekben és 1921. máj. 30. és *Az erdélyi egyházker. ... tanárképző intézetének szervezeti szabályzata* i. m.

38 Vö. Erdély magyar egyeteme. Szerk. Bisztray Gyula, Szabó T. Attila, Tamás Lajos. Kolozsvár, 1941. 168–169.

39 *Metamorphosis* 1920. okt. 1.

40 *Metamorphosis* 1921. jan. 23.

hangnem, a jelzők – pl. perfid –, a személyek elleni támadások, sőt még részben a szereplők is majdnem teljesen ugyanazok voltak, mint 1920 nyarán. A következetesen egyetemnek nevezett tanárképző ügyét ezúttal is a román integritás ellen irányuló akcióként értékelték a román oldalról megszólalók. Párhuzamosan a közoktatásügyi államtitkárság április elején éles hangon kérdőre vonta Nagy Károly püspököt, a tanárképző jogi alapját, tantervét illetően. Bekérették a diákok, az „oklevelet nyert hallgatók” névsorát s az összes jegyzőkönyvet.⁴¹ A korábbinál durvább és éppen a kormány fellépésével egybeeső kampány ugyan látható intézkedések nélkül ért véget, de már csak azért is aggasztónak találták az érintettek, mert a magyar püspökök hűségesküjének letétele után is zajlott. Korábban bukaresti és kolozsvári kormánykörökből informális csatornákon azt sugalmazták, hogy a tanárok és főként a püspökök hűségesküje az egyetem elismerésének feltétele, az eskü letétele után viszont újabb, olykor a sajtóban nyilvánosságra is hozott követelményeket szabtak a kultuszminisztérium tisztviselői. Octavian Prie államtitkár 1920 novemberében az *Újságban* azt nyilatkozta, hogy az egyetem ügye részben politikai kérdés, az engedélyezés a magyarság vezető tényezőinek magatartásától is függ.⁴² Ugyanő 1921 májusában az *Ellenzékben* többször hangsúlyozta, hogy a magyar kisebbség túlzott „izgatottsággal” kezeli az egyetem ügyét. A már működő tanárképző kapcsán megismételte állítását: „Prie az intézet törvényellenesnek nyilvánított létesítését a magyarság még mindig izgatott kedélyállapotának tulajdonítja.”⁴³ – Ha a magyar felsőoktatás ügyében a román politika eszenciáját megjelenítő Prie-nyilatkozat a tanárképző felállítását a magyarság „izgatottságával” magyarázta, akkor e logika szerint a magyar kisebbség társadalmi megnyugvását csak azzal jelezhetette volna, ha lemond egyetemalapítási szándékairól... Tehát a kormánytisztviselők reagálását illetően lényeges elmozdulást regisztrálhatunk 1920 nyarához képest: a felekezetközi egyetemről folytatott vita idején a kormány mérlegelhető, konkrét feltételeket szabott, ellenben 1921-ben – a korábbi kívánalmak teljesülése után – általános, a magyarság éppen kibontakozó politikai és kulturális aktivitásának visszafogását célzó követelések teljesítésétől tette függővé a tanárképző működésének jóváhagyását. Történt mindez annak ellenére, hogy a püspökök ezúttal sokkal rugalmasabb magatartást tanúsítottak: hangsúlyozottan kérték az engedélyezést, írásban és a gyakori tárgyalások során a megfelelő román törvényekre és a Románia által aláírt nemzetközi szerződések vonatkozó cikkelyeire hivatkoztak. Sőt, Nagy Károly az *Ellenzékbe* írt vezércikkkel jelezte, hogy a Marosvásárhelyre való áttelepedést is hajlandó lenne elfogadni a tanárképző hivatalos engedélyezése fejében.⁴⁴

41 *Metamorphosis* 1921. ápr. 1.

42 *Metamorphosis* 1920. nov. 6. Volt, aki úgy ítélte meg, hogy a román kormány az egyetem engedélyezésén vagy betiltásán keresztül elsősorban Magyarországnak üzen: „Mert a magyar egyetem létesülésének az az egyik legszomorúbb akadálya, hogy újabban Magyarország felé kezdik külpolitikai ütőkártyaként felhasználni” – állapította meg Gelei József a tanárképző betiltása után. *Gelei József: A magyar iskola problémája. Keleti Újság* 1921. okt. 14.

43 *Metamorphosis* 1921. máj. 17.

44 [*Nagy Károly*]: *Új életre. Ellenzék* 1921. jún. 8.

1921 nyarán Budapesten is fontos változás történt: véglegessé vált, hogy a Ferenc József Tudományegyetem Szegedre költözik. A professzorok még Kolozsvárt lévő kisebb csapata néhány kivételtől eltekintve repatriált Magyarországra, hogy ősszel újra elfoglalhassák katedráikat. A tanári kar bizonyos mértékű cserélődése azonban a működést nem érintette, a református egyházkerület úgy döntött, hogy mindenben megtartják a korábbi kereteket, marad a teológia melletti, tulajdonképpen két szűkített egyetemi tudománykarra alapozott oktatás. Az irányítást Kolosváry Bálint vette át. Már tartott a beiratkozás, amikor szeptember 11-én kormánybiztos jelent meg az intézetnél, s az állami törvények megsértése címén szeptember 15-én a közoktatásügyi államtitkárság véglegesen megvonta a működési engedélyt a tanárképzőtől.⁴⁵ Az intézet bezáratása a már megkezdett beiratkozások szerint a második tanévben már 350–360 hallgatót érintett. A betiltás hivatalos indoklása szerint a református egyház egyetemi jogokat bitorolt: diplomákat, doktori okleveleket adott ki, illetéktelenül tandíjat szedett. Ez a bezáratás éppen olyan időszakban következett be, amikor hírek röppentek fel arról, hogy mégis engedélyezik a tanárképzőt, sőt talán a felekezeti egyetemet is. Néhány nap múlva egy Goga-nyilatkozat tett pontot a tanárképző, az egyetem történetének végére: ebben a miniszter elmondta, hogy amíg az erdélyi és magyarországi magyarok tudomásul nem veszik véglegesen a változásokat, szó sem lehet egyetemről...⁴⁶

A felekezeti egyetem történetének utolsó mozzanata az volt, hogy a Szegedre került Ferenc József Tudományegyetem tanácsa első szegedi ülésén hivatalosan a széttagolt egyetem részének minősítette az 1920/21-es tanévben két karral működő tanárképzőt.⁴⁷

*

A felekezeti magyar egyetem eseményekben gazdag, eredményekben annál szegényebb története legelőször is azt dokumentálja, hogy a romániai magyarságnak a kezdet kezdetétől fogva első számú törekvése volt *az elemi iskolától az egyetemig terjedő teljes iskolahálózat létrehozása*. Az 1919/20-as tanévben – Valeriu Braniște közoktatásügyi reszortfőnöksége idején – úgy tűnt, az elveszett állami iskolák pótlására sikerül kiépíteni a felekezeti alapokon nyugvó magyar iskolarendszert. Az elemi és középiskolák felállítása után magától értetődően vetődött fel az egyetem iránti igény. A magyar társadalom az erdélyi iskoláztatás évszázados hagyományainak megfelelően erejét megfeszítve, megrendült gazdasági helyzetében is vállalta az iskolahálózat, benne az egyetem fenntartásával járó terheket. Még az 1920/21-es tanévben, a koronabeváltás és a banki kifizetések korlátozása miatt előállott pénzszűke közepette is sikerült előteremteni – magyarországi támogatás és természetesen román államsegély nélkül – a tanárképző működési költségeit. Viszont a tervek gyakorlatba való átültetése során a szervezés munkáját végző egyetemi tanárok és egy-

45 Végrehajtották a református tanárképző intézet feloszlását. Ellenzék 1921. okt. 8.; A román kormány bezáratta a kolozsvári magyar tanárképzőt. Magyarország 1921. okt. 6.

46 A román kormány i. m.

47 Metamorphosis 1921. szept. 27.

házi vezetők cselekvési lehetőségeit eleve behatárolta néhány tényező. A magyar fél számára legkedvezőbb alkupozíció idején, vagyis a békeszerződés aláírásáig, a püspökök és a professzorok óvakodtak minden olyan lépéstől, amely a párizsi békekonferencián a magyar delegáció tárgyalási esélyeit ronthatta volna. Utóbb akadtak olyan vélemények, amelyek ezt az óvatosságot határozatlanságnak minősítették.⁴⁸ Valóban volt egy időszak – a kisebbségi szerződés 1919 decemberében kikényszerített román aláírásától a trianoni békeszerződésig terjedő fél év –, amelyet magyar részről jobban ki lehetett volna aknázni, de a kínálkozó lehetőségeket a kor meghatározó szereplői nemigen láthatták. Már csak azért sem, mert a szigorú levél- és sajtócenzúra miatt alig jutottak információhoz. A kisebbségi szerződés román aláírásáról is csak megkésve, egy becsempészett angol lapból szereztek tudomást a magyarság képviselőinek lehetőségeit kereső erdélyi politikusok.⁴⁹ Harmadsorban: bénítóan hatott az erdélyi magyarság egészére, de különösen az egyetem ügyében elsődlegesen érintett középosztályra a több ponton illúziókra épülő, ám szilárdnak hitt világtrendjük összeomlása.

Az egyetem ügyében tett első lépések jól mutatják, hogy a román politika zegzugos útvesztőiben járatlan magyar püspökök és professzorok mennyire nem találták a megfelelő tárgyalási pozíciót. Mindezen gátló tényezők ellenére az első sokkból ocsúdó egyházi és egyetemi vezetők mégis létrehozták a kisebbségi helyzetbe jutott magyarság első felsőoktatási intézményét. S ha ez nem is egyetem, hanem csak tanárképző lett is, jó alapja lehetett volna a majdani felekezeti közti egyetemnek. Hogy az események mégis más irányt vettek, annak oka az Erdély gyors románosítására, a kisebbségi magyarság mozgásterének és intézményrendszerének erőteljes visszaszorítására törő román politikában keresendő. Az egyetemalapítási kísérlet a passzivitásból kilépő romániai magyarság legelső kezdeményező lépései közé tartozott, a fogadtatás során a magyarok társadalmi és kulturális képviselőire vállalkozó csoportok számára teljes eszköztárával mutatkozott meg a céljaiban és technikáiban legfeljebb finomodó, de nem változó román nemzetiségi politika.

ÁDÁM ERDÉSZ

THE INTERDENOMINATIONAL HUNGARIAN UNIVERSITY IN KOLOZSVÁR 1920–1921

1.7 million Hungarians became Romanian citizens as a result of the peace treaties at the end of the First World War. This study gives an account of the first attempt of the Hungarian minority in Romania to establish a university. In March 1919, more than a year before the conclusion of the peace treaty, the Romanian governor council in

48 „Végül az egyetemet kérő magyar törekvések kudarcba fulladtak. Sem az államhatalom nem volt hajlandó teljesíteni a magyar tudományos körök kérését, sem a magyarság nem kérte elég határozottan az akkori felfogás szerint még talán elérhető magyar főiskolai oktatás rendezését” – írta húsz évvel később, kritikus hangütésű tanulmányában Jancsó Elemér. *Jancsó Elemér: A magyar tudományos élet Erdélyben 1918–1940. Kisebbségi Körlevél 1941.* 29.

49 *Grandpierre Emil: Az erdélyi magyarság politikai küzdelmei az Egységes Magyar Párt megalakulásáig.* Magyar Szemle, 1928. október 132.

Transylvania seized the buildings of the Francis Joseph University in Kolozsvár (Cluj), an institution that had been established in 1872. In the autumn of the same year, a Romanian college was opened in its place.

In the spring of 1920, professors of the Hungarian university proposed the establishment of an interdenominational university. Supported by the Calvinist-Reformed, Roman Catholic and Unitarian churches, the plans foresaw a university comprising seven faculties. The study explores in detail the measures taken with a view to founding the university, as well as the background legal argumentation. Representatives of the Hungarian religious denominations argued that their primary concern was not the establishment of a new university but the revitalisation of the various separate academic colleges that had existed before 1872. The study then looks at three aspects of the Romanian reaction to the Hungarian initiative: reaction of the (politically powerful) cultural elite and press; official measures of local and national government; indirect reaction and informal bargaining.

An examination of contemporary press reports demonstrate that the Romanian side viewed the Hungarian bishops' attempt to establish a university as undermining the integrity of the new Romanian state; it was this that motivated their response. After the Hungarian side announced its intention to found the university, a lively press campaign was launched against the university. The campaign led to a question in parliament and the rejection of the plan by the Minister of Education. However, no final decision was taken by the government-administration, and thus the ministerial response led to a strengthening of opinion among determinedly anti-Hungarian groups.

After this initial failure, the Reformed bishops in Transylvania proposed that a teacher-training college be established—for the 1920 academic year—in the Reformed theological college building in Kolozsvár. This proposal was accepted by the leaders of the Hungarian churches. The training college was seen as a basis on which a university could be established at a later date. It was also a means of implementing the original plans for a university on a more modest scale. The college functioned for a period of one year—allowing more than 200 students to pursue their studies. The establishment of the college led to the same hostile reaction as before. However, the Hungarians employed a different strategy this time. Previously, their plans for a university had been simply announced (with an appeal made to international law). Now, however, permission for a college was applied for on the basis of Romanian legal provisions. Offers made along informal channels were also different. Whereas the establishment of a university (before the signing of the peace treaty) had been linked to concrete conditions—such as an oath of allegiance on the part of the bishops—in 1921 the foundation of the college was linked to the fulfilment of more general conditions designed to stifle the political and cultural life of the Hungarian minority. Even though the Hungarian bishops demonstrated a willingness to compromise on a number of major issues (e.g. the transfer of the college to Marosvásárhely), in the autumn of 1921 the college was forcibly closed down.

The desire of the Hungarian minority in Romania for an education system covering all levels (primary-university) is well demonstrated by the history of the interdenominational Hungarian university. The process of establishing a university also gives us an accurate picture of the (conflictual) relationship existing between the Hungarian and Romanian cultural elites at the beginning of the inter-war period.